

Elämäkatsomustieto ja sen opetus

Eero Salmenkivi

Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastellaan elämäkatsomustietoa hallinnollisesti määrittyneen uskonnollis-katsomuksellisen vähemmistön oppiaineena ja esitellään erilaisista elämäkatsomustietoa koskevista kartoituksista sekä Tilastokeskuksen katsomusainevalintatilastoista vuodelta 2003 saatuja tietoja. Oppiaineena elämäkatsomustiedon luonne näyttäytyy kahtalaisena. Se on yhtäältä uskontokuntiin kuulumattomuuden kautta määrittyvänä uskontoaineiden sekulaari vaihtoehto, toisaalta sen on sovittava profiililtaan ja sisällöiltään kaikille oppilaille. Elämäkatsomustietoa koskevat tilastolliset tutkimukset osoittavat, että opettajien kelpoisuudessa, opetuksen käytännön järjestelyissä ja opettajankoulutuksessa on vielä paljon parantamisen varaa.

Elämäkatsomustiedon luonne vähemmistön oppiaineena

Kun puhutaan monikulttuurisuudesta, vähemmistöistä ja pienryhmäisten uskontojen opetuksesta, tulevat mieleen kuvat vieraista kulttuureista ja uskonnollisista ryhmistä, jotka voivat olla maailmalla suuria uskontoja mutta ovat Suomessa lähinnä maahanmuuttajien edustamia vähemmistöjä. Suomen ylivoimaisesti suurin 'uskonnollinen vähemmistö' on kuitenkin rekisteröityihin uskonnollisiin yhteisöihin kuulumattomat. Vuoden 2004 lopussa heitä oli maamme 5236611 asukkaasta 737013 (n. 14 %). Luku on yli kymmenen kertaa enemmän kuin kaikissa rekisteröidyissä uskonnollisissa yhteisöissä yhteensä (60970) lukuun ottamatta valtiollisen erityisaseman omaavia evankelis-luterilaista ja ortodoksista kirkkoa. Sen on myös yli kymmenen kertaa enemmän kuin ortodoksisen kirkon jäsenmäärä (57458). (Väestötietojärjestelmä.)

Rekisteröityihin uskonnollisiin yhteisöihin kuulumattomia ei voi pitää uskonnollisena vähemmistönä, koska he eivät edusta mitään yhtenäistä maailmankatsomuksellista näkemystä. Vaikka enemmistö tästä ryhmästä lienee jollain tavoin uskonnottomia, on selvää, että mukana on myös monia erilaisten uskontojen edustajia. Syynä rekisteröimättömyyteen voi esimerkiksi olla se, ettei uskonto hyväksy uskonnollista rekisteröintiä, tai toisessa ääri laidassa yksinkertaisesti

uskonnollisen rekisteröitymisen käytännöllinen hankaluus¹. Kyseessä on tunnustukseltaan hajanainen ryhmä, jota yhdistää uskonnollis–hallinnollinen teko tai oikeammin omissio: olla rekisteröitymättä uskonnolliseen yhteisöön.

Suomalaisessa koululainsäädännössä uskonnon opetuksesta määrätään, että se on "oppilaiden enemmistön uskonnon mukaista"². Tämä merkitsee, että oppilaiden uskonto pitää pystyä jollain tavoin määrittelemään. Määrittely tapahtuu uskontokuntaan kuulumisen kautta. Tätä voi pitää tyypillisenä pohjoismaalaiselle uskonnollisuudelle, jossa uskonnon olennainen tunnusmerkki on jäsenyys. Kuuluminen uskonnolliseen yhteisöön korostuu Skandinaviassa uskonnon harjoittamisen, esimerkiksi jumalanpalveluksiin osallistumisen, ja uskonnollisen uskon kustannuksella. "[W]hat Scandinavians believe in is 'belonging'. They find their identity in membership." (Davie 2000; vrt. Kirkko muutosten keskellä 2004.) Suomalaisen lainsäädännön jäsenyyteen perustuva tapa määrittellä uskonto johtaa siihen, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista tulee koulun opetuksessa eräänlainen uskonnollinen vähemmistö.³ Tällaisena ryhmänä se ansaitsee muun muassa tutkimuksessa selvästi suurempaa huomiota kuin se on saanut.⁴

Elämäkatsomustieto on yleissivistävän koulun oppiaineena monella tavalla vastaavassa asemassa kuin uskontokuntiin rekisteröitymättömät uskonnolliset vähemmistöt. Elämäkatsomustieto on oppiaineena vaihtoehto uskonnolle, mutta se ei ole uskontoaine. Se oli alun perin tarkoitettu uskonnon opetuksesta vapautetuille uskontokuntiin kuulumattomille oppilaille (ks. esim. *Perusopetuslaki* 628/1998, 13 §), mutta se ei edusta mitään yhtenäistä katsomusta. Itse asiassa

¹ Erityisesti maahanmuuttajat jättävät usein rekisteröitymättä uskonnollisiin yhteisöihin. Tuomas Martikaisen mukaan Suomessa on jopa 20000 muslomia, jotka eivät ole rekisteröityneet. *Kirkkomonitor 2004 –tutkimuksen* mukaan puolestaan 37 % uskontokuntiin kuulumattomista pitää itseään kristittynä. (*Kirkko muutosten keskellä*, 40–42.)

² Tässä **luvussa** esitetyt viittaukset lainsäädäntöön kohdistuvat lakiin perusopetuslain 13 §:n muuttamisesta (454/2003) sekä lakiin Lukiolain 9 §:n muuttamisesta (455/2003). Ks. myös alkuperäiset Perusopetuslain (628/1998) 13 § ja Lukiolain (629/1998) 9 §.

³ Mielenkiintoisen mutta koulutyön kannalta jatkossakin todennäköisesti varsin merkityksettömän käänteisen ryhmän muodostavat useampaan uskonnolliseen yhteisöön kuuluvat. Vanhan uskonnonvapauslain (267/1922) 5 § kielsi kuulumasta useampaan kuin yhteen uskontokuntaan, uudessa laissa (453/2003, 3 §) uskonnollisille yhteisöille itselleen suodaan mahdollisuus rajoittaa kuulumista toiseen yhteisöön, mutta laki sinänsä ei kiellä sitä. Uuden lain 31 §:n voimaantulosäädösten mukaan kaksoisjäsenyys on mahdollista vasta 1.8.2006 alkaen.

⁴ Grace Davie esittää saman huomion koko Euroopan osalta arvioiden, että Euroopassa n. 30 % väestöstä kuuluu uskonnottomaan ryhmään (2000, 134).

uuden uskonnonvapauslain (453/2003) ja siihen liittyvien perusopetuslain 13 §:n ja lukiolain 9 §:n muuttamisen yhteydessä tilanne on elämäkatsomustiedon osalta mutkistunut.

Elämäkatsomustieto on nimittäin avautunut oppiaineena myös niille uskontokuntiin kuuluville oppilaille, joille ei järjestetä oman uskonnonopetusta. Koulutuksen järjestäjän on erittäin hankala ottaa kantaa siihen, kelpaako tietyn uskontokunnan opetussuunnitelman perusteiden mukaan annettu opetus kaikille uskontokunnan edustajille. Kelpaako esimerkiksi sunnalaisen opettajan antama islamin oman uskonnon opetus shiialaiselle oppilaalle ja hänen perheelleen? Uuden lain mukainen tilanne johtanee käytännössä siihen, että muut kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkoon kuuluvat oppilaat saavat halutessaan osallistua elämäkatsomustiedon opetukseen. Tämä hämärtää entisestään sitä, millainen vähemmistö elämäkatsomustiedon oppilaat ovat.

Elämäkatsomustietoa ja uskontoa on melko usein kutsuttu yhteisnimityksellä katsomusaine. Aineryhmänimityksenä käsite syntyi lukion tuntijako- ja opetussuunnitelmauudistuksen yhteydessä 1990-luvun alkupuolella. (Kallioniemi 2003) Aineryhmään kuului alun perin uskonnon ja elämäkatsomustiedon lisäksi filosofia (ks. esim. Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994, 4–5). Aineryhmänimitys oli hallinnollinen eikä esimerkiksi Lukion opetussuunnitelman perusteissa 1994 sille annettu mitään yleisluonnehdintaa (ks. s. 87 ja vrt. esim. luonnontieteistä s. 77).

Alkuvuodesta 2001 Suomen Filosofinen Yhdistys järjesti seminaarin katsomusaineen käsitteestä. Yksi toisensa jälkeen valtakunnan filosofian opetuksen vaikuttajat kävivät toteamassa, että katsomusaineen käsite on epäselvä. He esittivät myös, että jos käsitteelle on määritettävissä jokin järvevä merkitys, filosofia ei ainakaan kuulu tuollaisen käsitteen alaan. Tämän jälkeen tutkimuksessa on hyvin yksimielisesti arvosteltu katsomusaineen käsitettä eri näkökulmista (esim. Kallioniemi 2001; Salmenkivi 2003; Tomperi 2003). Valtioneuvosto myös luopui katsomusaineiden aineryhmänimityksestä lukion tuntijakopäätöksessään loppuvuodesta 2002 eikä käsitettä esiinny uusissa Lukion opetussuunnitelman perusteissa 2003.

Kun vaatimus katsomusaineen käsitteestä luopumisesta (esim. Salmenkivi 2003) on yleissivistävän koulutuksen perusasiakirjoissa toteutunut, näyttää siltä, että filosofian osalta asia on järjestyksessä. Uskonnolla ja elämäkatsomustiedolla sen sijaan on ehkä sittenkin jotain yhteistä, joka tarvitsee yhteisen nimityksen. Niitä yhdistää muista aineista poikkeava lähtökohta. Vaikka monissa aineissa pyritään tukemaan oppilaan kasvua, identiteettiä, maailmankatsomusta ja eettistä arvostelukykä, tämä tapahtuu niissä oppiaineen oman tradition lähtökohdista. Elämäkatsomustiedossa ja

uskonnossa lähtökohtana on oppilaan tai hänen kotinsa oma näkökulma: elämäkatsomustiedossa oppilaan oma kasvu ja identiteetti ja uskonnossa oma uskonto (ks. *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2004*, 202, 214; *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*, 139, 146). Oppilaan kuuluminen tai oleminen kuulumatta uskonnolliseen yhteisöön on lähtökohta, joka ei suoranaisesti riipu akateemisista traditioista tai koulusta. Tällaista lähtökohtaa ei muissa aineissa ole. Siksi on paikallaan ottaa käyttöön jonkinlainen tekninen termi, joka yhdistää uskonnon ja elämäkatsomustiedon ja joka liittyy eduskunnan Suomessa valitsemaan oppiainejakoon. Katsomuksen käsite ei välttämättä ole paras mahdollinen vaihtoehto yhteisen alueen määrittämiseen, vaan esimerkiksi identiteetti- ja eettinen kasvatus voisi olla parempi (Kotkavirta 2003; Tomperi 2004). Silti katsomusaine on niin vakiintunut termi, ettei sen välttämiseksi ehkä sittenkään ole perusteita nimenomaan uskontoaineiden ja elämäkatsomustiedon yhteisenä nimityksenä.

On tärkeä huomata, että 'katsomusaine' tällä tavoin käytettynä on tekninen termi. Koska lähteminen oppilaan omasta uskonnosta ei välttämättä ole lainkaan sama asia kuin lähteminen oppilaan omasta identiteetistä ja elämismaailmasta, ovat uskontojen ja elämäkatsomustiedon lähtökohdat oppiaineina hyvin erilaiset. Yksi olennainen kysymys on koulun oppiaineen ja sen taustatieteiden välinen suhde. Uskonnon taustalla ovat teologiset tieteet ja uskontotiede (Kallioniemi 2003). Ne ovat vakiintuneita akateemisia oppialoja, jotka olennaisesti määrittävät yleissivistävän koulun uskonto-oppiaineen sisältöä. Näiden tieteiden itsensä sisällöt ja metodit tuskin taipuvat perus- ja toisen asteen opetuksen vaatimuksiin – yksittäisten oppilasryhmien identiteetin rakentumisen tarpeista puhumattakaan. Elämäkatsomustiedossa puolestaan sekä historiallisesti että opetussuunnitelmallisesti lähdetään oppilaan oman identiteetin, katsomuksen ja moraalin kehittymisen tukemisesta ja haetaan siihen sopivia taustatieteitä, joita voidaan tarvittaessa käyttää akateemisesta näkökulmasta valikoivasti (Salmenkivi 2003, 35–36; Tomperi 2004; ks. myös Simola & Elo 1995, 8–9).

Uskonnon ja elämäkatsomustiedon yhteisen taustatieteen, uskontotieteen, (Kallioniemi 2003, 372–373) rooli elämäkatsomustiedossa on myös vähentynyt 2000-luvun uusissa opetussuunnitelman perusteissa (Salmenkivi 2004, 21–22). Syvemmällä tasolla oppilaan identiteetin rakentumisen tukemisen ja oman uskonnon opiskelemisen välisessä suhteessa on luonnollisesti kysymys siitä, mikä uskonnon on rooli omaa uskontoaan yleissivistävässä koulussa opiskelevan oppilaan identiteetin rakentumisessa. Katsomusaineen käsitteen määrittämiseksi syvällisempi analyysi näistä kysymyksistä ei kuitenkaan ole tämän esityksen puitteissa mahdollista. Sitä paitsi

elämäkatsomustiedon osalta tällaisella oppiaineen rajoja käsittelevällä käsitteellisellä ja teoreettisella pohdinnalla on ollut didaktisessa kirjoittelussa varsin merkittävä rooli sekä 1990- että 2000-luvun opetussuunnitelmauudistukseen liittyen (ks. esim. Niiniluoto 1995, Savolainen–Elo–Simola 1995, Elo–Savolainen 1996, Elo–Savolainen–Hakala 1997, Kallioniemi 2001, 2003, Eerolainen 2003, Kotkavirta 2003, Salmenkivi 2003, Tomperi 2003, 2004).

Tässä yhteydessä yhtenä erityisenä kysymyksenä elämäkatsomustiedon luonteesta on syytä tarkastella sitä, miten elämäkatsomustieto asettuu uskontojen rinnalle monikulttuurisen kouluopetuksen kontekstissa. Tarkoitan kysymystä elämäkatsomustiedon uskonnottomuudesta ja siitä, onko se ylipäättään nähtävä uskontoaineiden vaihtoehtona. Kysymys on elämäkatsomustietoon osallistuvan oppilasryhmän homogeenisuudesta ja heterogeenisuudesta. Tilanne on analoginen sen kanssa, missä mielessä uskonnollisiin yhteisöihin kuulumattomat muodostavat uskonnollisen vähemmistön. Hallinnollisesti elämäkatsomustieto on uskontoaineiden rinnakkaisaine samalla tavoin kuin uskontokuntaan kuulumattomat on uskonnollinen vähemmistö – kun uskonto määritetään pohjoismaisen ajattelutavan mukaan jäsenyytenä. Tällöin uskontokuntaan kuulumattomuus on yksi oma katsomus uskontojen joukossa, ja sille voi perustaa oman katsomusopetuksen. Koska uskontokuntaan kuulumattomuus ei kuitenkaan tosiasiasa muodosta katsomusta, elämäkatsomustieto ei sisällöllisesti voikaan olla uskontojen rinnakkaisaine, vaan sen pitää olla aine, joka kelpaa kaikille.

Elämäkatsomustiedon tarkastelu uskontojen rinnakkaisaineena on usein liittynyt nykyisen uskonnonopetusmallin arviointiin. Nykyistä mallia tukien Juha Eerolainen pitää hyvänä, että katsomusopetuksessa on olemassa elämäkatsomustiedon tarjoama sekulaari vaihtoehto uskonnottomille (2003). Jussi Kotkavirta puolestaan tarkastelee mallia, jossa oppilaat voisivat vapaasti valita elämäkatsomustiedon ja uskonnon välillä. Tämä malli on käytössä 18 vuotta täyttäneinä lukiokoulutuksen aloittaneilla opiskelijoilla (Lukiolaki 9 §). Kotkavirran (2003) mukaan valmistautuminen tällaiseen tilanteeseen edellyttää elämäkatsomustiedon identiteetin selkiyttämistä. Hän kirjoittaa:

"Elämäkatsomustiedon tulisikin kaivautua nykyisestä poterostaan, jossa se esiintyy nimenomaan sekulaarina vastineena tunnustukselliselle uskonnolle. Sitä pitäisi hahmottaa nykyistä rohkeammin kaikille kiinnostavana vaihtoehtona, joka itse asiassa uskontoa huomattavasti paremmin vastaisi nykyaikaisen yhteiskunnan ja myöhäismodernin kulttuurin tarpeita." (2003, 42.)

Arto Kallioniemi korostaa myös elämäkatsomustiedon sisältöjen tärkeyttä kaikille oppilaille, mutta näkee uskonnonopetuksen mallin eri lailla kuin Kotkavirta:

"On kuitenkin todettava, että tilanne, jossa ainoastaan yleisestä uskonnonopetuksesta vapautetut oppilaat voivat tutustua elämäkatsomustiedon kaltaiseen oppiaineeseen, on arveluttava. Voidaan perustellusti kysyä, onko elämäkatsomustieto koulun kokonaiskasvatuksen näkökulmasta oikeassa paikassa ja onko oppiaineelle luotu profiili sisällöllisesti perusteltu uskonnonopetusta korvaavana opetuksena. Eikö pikemminkin ole kysymys uskonnonopetusta täydentävästä oppiaineesta, joka tulisi olla yhteinen ja pakollinen kaikille oppilaille? Mikä tällöin on uskonnonopetuksen asema? Pelkkä elämäkatsomustiedon tyyppinen oppiaine ei nimittäin kuitenkaan yksin riitä, sillä silloin merkittävä osa suomalaista katsomuksellista ja uskonnollista perinnettä ja kulttuuria jäisi opetuksen ulkopuolelle." (Kallioniemi 2001, 54.)

Eerolainenkaan tuskin kiistää sitä, että elämäkatsomustiedon sisällöistä suurin osa on hyödyllisiä ja tärkeitä kaikille oppilaille. Siten vaikuttaa siltä, että hyvin erilaisistakin lähtökohdista tarkastellen vallitsee kohtalainen yksimielisyys elämäkatsomustiedon nykyisten sisältöjen tärkeydestä opetuksessa, vaikka siitä, millaisen oppiainejaon puitteissa ne tulisi tarjota, ei olekaan yksimielisyyttä. Siksi on kiinnostavaa tarkastella, miten näitä sisältöjä itse asiassa on opetettu.

Opettajien koulutustaso heikko

Elämäkatsomustiedon opetuksen tilannetta on 2000-luvulla kartoitettu jonkin verran, vaikka varsinaista tähän aihepiiriin keskittyvää tutkimusta ei ole vielä julkaistu. Elämäkatsomustieto on ollut mukana, joskin hyvin vähäisessä roolissa Ulla Rönningin (2000) Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakointihankkeen (OPEPRO) selvityksessä Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opettajat uuden vuosituhaten alkaessa. Lisäksi elämäkatsomustieto on ollut yhdessä evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon kanssa perusopetuksen oppimistulosten arvioinnin kohteena Jaakko Rusaman (2002) tutkimuksessa Uskonto, elämäkatsomustieto ja tapakasvatus. Edellä mainituista tutkimuksista käy selvästi ilmi, että elämäkatsomustiedon opetusjärjestelyissä on merkittäviä ongelmia esimerkiksi opettajien pätevyyden suhteen. Sen sijaan

opettajan pätevyyden vaikutus oppimistuloksiin on vaihteleva. (Rusama 2002, 123, 139–140; Rusaman tutkimuksen joistain ongelmista elämäkatsomustiedon näkökulmasta ks. Honkala 2003.)

Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat (FETO) ry kartoitti 2000-luvun alussa elämäkatsomustiedon opettajien pätevyyttä ja opetusaineita lukioihin suunnatulla kartoituksella.⁵ Lisäksi Helsingin kaupungin opetustoimi on laatinut elämäkatsomustiedon opetuksesta ja opettajista yksityiskohtaisemman selvityksen. Rönningin ja Rusaman tutkimusten tavoin nämä kartoitukset osoittavat, että opettajien pätevyydessä on paljon toivomisen varaa.

FETO:n kartoitus tehtiin sähköpostikyselynä Suomen lukioihin. Kartoitus jakautuu kahteen eri osaan, joista toinen kohdistuu Helsinkiin ja toinen muuhun Suomeen. Kyselyt eivät ole yhteismitallisia muun muassa, koska vastausprosentti oli hyvin erilainen, mihin vaikutti se, että Helsingissä kysely toteutettiin opetusviraston kautta. Kartoituksissa ei myöskään käytetty sellaisia tutkimusmenetelmiä, jotka olisivat olleet edellytys selkeiden tilastollisten johtopäätösten tekemiselle. Tavoittelemani yleiskatsauksellisen kuvan tarpeita varten kartoitusten tulokset kuitenkin ovat riittäviä, ja olen kuitenkin yhdistellyt tuloksia samaan tapaan kuin FETO:n verkkosivuilla (www.feto.fi).

Suomessa oli vuonna 2004 lukioita 473 ja FETO:n käyttämällä sähköpostiyhteyslistalla niitä löytyi vajaa 400 (Opetushallitus 2005), kun tästä poistetaan noin 40 mukana ollutta Helsingin lukiota, Helsingin ulkopuolelle kohdistuneen kyselyn kohderyhmänä oli noin 350 lukiota. Kysely suunnattiin rehtoreille ja heidän kokonaisvastausprosenttinsa oli hieman yli 20. Helsingissä vastausprosentti oli hieman yli 50 ja muun maan kouluissa noin 15. Nämä seikat on hyvä pitää mielessä, kun tarkastellaan seuraavaa taulukkoa, jossa ilmenee opettajien elämäkatsomustiedon opintojen määrä.

ET-opintoja	Ei Hki	Hki	Yhteensä
ei lainkaan	27	5	32
perusopinnot	15	5	20
aineopinnot	10	13	23
Yhteensä	52	23	85

⁵ Syynä siihen, että kohteeksi valittiin lukiot oli aineiston rajoittamisen lisäksi se, että samalla haluttiin kartoittaa filosofian tilannetta. Kartoituksen tuloksia voinee kuitenkin pitää suuntaa antavana myös perusopetuksen osalta.

Vaikka kaikki edellä esitetyt varaukset otettaisiin huomioon, oli ero opettajan pätevydessä Helsingin ja muun Suomen välillä huomattavan suuri. Alueellisen vertailtavuuden ongelmat elämäkatsomustiedon opetuksessa tulivat esille myös Rusaman tutkimuksessa (2002).

Filosofian osalta FETOn kyselyssä saatiin vastaus noin 140 koulusta, joten noin 40 % vastanneista lukioista jätti elämäkatsomustiedon osuuden kokonaan vastaamatta. Oletettavana syynä tähän oli se, että koulussa ei lainkaan opeteta elämäkatsomustietoa. Siten nämä luvut kertovat koulusta, jossa elämäkatsomustiedon opetukseen on panostettu tavallista enemmän. Kun edelleen otetaan huomioon, että lukioissa vaatimukset, jotka kohdistuvat omassa oppiaineessa suoritettuihin opintoihin, ovat yleensä huomattavasti korkeammat kuin perusopetuksessa, voi varsinkin alhaisia pätevyksiä pitää erittäin huolestuttavana ilmiönä.

Peruskoulujen osalta paras valtakunnallinen tietolähde elämäkatsomustiedon opettajien pätevyksistä 2000-luvun alussa on Jaakko Rusaman oppimistuloksiin keskittynyt tutkimus. Sen mukaan perusopetuksen elämäkatsomustiedon opettajista kelpoisia on 35 %. Rusama ei kuitenkaan kysynyt erikseen elämäkatsomustiedon arvosanaa, vaan ainoastaan kelpoisuutta, jolloin elämäkatsomustiedon opintojen määrä saattoi käytännössä jäädä epäselväksi. (Ks. Rusama 2002, 38–39; ja seuraava alaviite.)

Helsingin kaupungin opetustoimi selvitti keväällä 2003 myös perusopetuksen elämäkatsomustiedon opettajien pätevyyttä. Tiivistelmä kartoituksesta on julkaistu Kabatan ja Honkalan artikkelissa Elämäkatsomustiedon opetuskysely peruskouluille keväällä 2003 (2004), jota referoin lyhyesti alla. Elämäkatsomustiedon opetuskyselyyn vastasi aineenopettajia noin sadasta peruskoulusta. Vastausprosentti oli noin 75, kun kysely lähetettiin kaikkiaan 136 koululle. Kaiken kaikkiaan kyselyyn vastasi 122 opettajaa, joista ensisijassa alakoulussa opetti noin 90.

Opettajien elämäkatsomustiedon aineopintomäärä opintoviikkoina			
ov	1-6	7-9	yht
0	42	14	56
1-4	20	0	20
5-15	10	3	13

16-40	6	7	13
ei tietoa	13	7	20
yht.	91	31	122

Taulukossa 1–4 opintoviikkoa viittaa lähinnä erilaisiin luokanopettajan monialaisiin opintoihin peruskoulussa opetettavissa aineissa. Tämä merkitsee kelpoisuuden minimiopintoja 1–6 luokilla opettaville. Toisin sanoen luokanopettajilla, joista saatiin tieto, on minimiopinnot tai enemmän hieman yli 45 %:lla.

Aineenopettajan kelpoisuuden minimiopinnot riippuvat siitä, oliko hän kelpoinen nykyisen asetuksen opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista astuessa voimaan 1.1.1999. Tästä riippuen kelpoisuuteen riittää joko 15 tai 35 opintoviikkoa (*Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista*, 986/1998, § 5 ja § 27). Siten yllä olevan taulukon nojalla voisi ajatella, että niistä aineenopettajista, joiden kelpoisuudesta saatiin tieto, on minimiopinnot tai enemmän hieman vajaalla 30 %:lla⁶.

Kabatan ja Honkalan johtopäätökseen on helppo yhtyä:

Yli puolet elämäkatsomustiedon opettajista on vailla oppiaineen minimikoulutusta. Kun luokanopettajilla tämä koulutus olisi laajuudeltaan vain yksi opintoviikko, voidaan opettajien aineenhallinnallista koulutusta pitää todella huonona. Yläasteen opettajien koulutustaso oli huonompi kuin luokanopettajien, lisäksi varsinaisia aineopintojakin oli enemmän ala-asteen opettajilla. Kun lisäksi valtaosa opettajista ei todennäköisesti ole itse opiskellut elämäkatsomustietoa myöskään kouluaikanaan, on opetus huteralla tietopohjalla. Kun aineenhallinnan taso putoaa näin vähäiseksi, on syytä olettaa sen vaikuttavan opetuksen tasoon. Koulutuksen puutteen täytyy myös

⁶ Helsingin opetustoimen opintoviikkomäärät näyttävät valitun luokanopettajia silmällä pitäen (monialaiset/lyhyt sivuaine/pitkä sivuaine), mikä on luontevaa, koska aineenopettajien kelpoisuus ei sinänsä selviä opintoviikoista. Siten aineenopettajien kelpoisuutta ei voi suoraan päätellä taulukosta. Oma tulokseni perustuu ajatukseen, että vaikka yksi tai kaksi niistä kolmesta, joilla on 5-15 ov, olisi kelpoinen, niin vastaavasti sama määrä niistä, joilla on 16-40 ov, voi olla ei-kelpoisia. Honkala ja Kabata esittävät, että aineenopettajista kelpoisia on 42 %, kun kaikki elämäkatsomustietoa yli 5 opintoviikkoa tai sitä enemmän suorittaneet opettajat on laskettu kelpoisiksi. Kyselykaavakkeessa kysyttiin tässä kohden vain opintoviikkomäärää.

aiheuttaa opettajille runsaasti ylimääräistä valmistautumistyötä, mikäli opetussuunnitelmaa pyritään noudattamaan. (2004, 122.)

Selvityksen mielenkiintoisena tuloksena voi pitää, että huono koulutustaso ei näytä olevan ensisijaisesti opettajista itsestään kiinni. Yli neljäsosa opettajista oli hankkinut jotain täydennyskoulutusta ja enemmistö opettajista oli valmis hankkimaan kelpoisuuden, jos sen saamiseksi tarjotaan ilmainen koulutus (Kabata ja Honkala 2004, 122). Opettajankoulutuksen näkökulmasta merkittävä huomio on myös se, että luokanopettajat olivat aineenhallinnalta keskimäärin paremmin koulutettuja kuin aineenopettajat. Tähän on helppo löytää syy yliopistollisesta opettajankoulutuksesta, vaikka muitakin syitä varmasti on. Eri yliopiston opettajankoulutuslaitosten luokanopettajien monialaisiin peruskoulussa opettettävien aineiden opintoihin elämäkatsomustieto on kuulunut, kun taas aineenopettajilla elämäkatsomustieto on parhaimmillaan voinut olla vain sivuaine, jolla ei ole ollut omaa didaktiikan opetusta.

Elämäkatsomustiedossa ei voi suorittaa syventäviä (55+ ov) opintoja. Eurooppalaisten yliopistojen tutkintoja uudistavan ns. Bolognan prosessin pohjalta suomalaiset yliopistot ovat uudistaneet tutkintovaatimuksensa vuonna 2005. Pitkään valmisteluprosessiin liittyvässä yliopistojen välisessä yhteistyössä, erityisesti valtakunnallisen opettajakoulutuksen ja kasvatustieteiden tutkintojen kehittämisprojektin (VOKKE) yhteydessä mahdollisuudesta rakentaa elämäkatsomustiedon syventävien opintojen kokonaisuus keskusteltiin, mutta se ei valitettavasti toteutunut missään yliopistossa. Siten elämäkatsomustieto ei voi asetuksenkaan nojalla olla kelpoisen lukio-opettajan pääopetusaine. Käytännössä näin ei ole myöskään peruskoulussa, vaan elämäkatsomustieto on usein opettajan kolmas tai neljäs opetettava aine.

Yllä käsitellyissä kartoituksessa on selvitetty myös elämäkatsomustiedon opettajien pääopetusainetta. Tähän liittyen on usein tarkasteltu kysymystä siitä, kuinka usein (evankelis-luterilainen) uskonto on elämäkatsomustiedon opettajan pääopetusaine, ja onko tämä suotavaa. FETOn kartoituksen mukaan lukioissa kolme ainetta – historia, uskonto ja filosofia – ovat selvästi suosituimmat elämäkatsomustiedon opettajien pääaineet. Kunkin osuus on noin viidennes, kaikkien muiden aineiden yhteensä ollessa pääaineena alle 40 prosentilla opettajista⁷.

⁷ Helsingin ja muun Suomen välillä oli tosin merkittävä ero siinä, kuinka usein elämäkatsomustiedon opettajan pääopetusaine oli uskonto. Helsingissä näin oli alle 15 %:ssa ja muualla yli 25 %:ssa tapauksista.

Helsingin peruskouluissa elämänkatsomustiedon opettajien pääasialliset opetusaineet jakautuvat on Kabatan ja Honkalan mukaan seuraavasti:

Elämänkatsomustiedon opettajien pääasiallinen opetusaine			
	yläaste	ala-aste	yhteensä
Uskonto	11	0	11
Historia & yhteiskuntaoppi	6	1	7
ET ja/tai filosofia	4	0	4
Jokin muu opetuskohte	8	12	20
Luokanopettaja	0	75	75
Ei tietoja	2	3	5
Yhteensä	31	91	122

Alakoulussa (luokat 1–6) tilanne on melko selkeä, koska luokanopettajat huolehtivat myös elämänkatsomustiedon opetuksesta. Sen sijaan yläkoulussa uskonto on yleisin elämänkatsomustiedon opettajan pääopetusaine yli kolmasosan osuudella. Kabata ja Honkala esittävät, että tämä tilanne ei ole kaikilta osin hyvä (2004, 122) Väitettä perusteleva lause olisi tarpeen. Kun uuden uskonnonvapauslain myötä myös oman uskonnon opettaminen on vapautettu muille kuin uskontokuntaan kuuluville, voi pohtia, voisiko sama opettaja toimia myös useamman kuin yhden oman uskonnon opettajana. Tilanne elämänkatsomustiedon osalta ei ole aivan identtinen uskontojen kanssa. Se on kuitenkin verrannollinen, jos elämänkatsomustiedon oma uskontokuntasidonnainen viiteryhmä – uskontokuntiin kuulumattomat – tulkintaan aidoksi uskonnolliseksi vähemmistöksi.

Elämänkatsomustiedon oppilasmäärät vuonna 2003

Kartoitan seuraavassa elämänkatsomustiedon opetuksen tilannetta toisesta näkökulmasta poimimalla joitain piirteitä Tilastokeskuksen valtakunnallisista katsomusainevalintoja koskevista tilastoista⁸. Katsomusainevalintoja kartoitettiin säännöllisesti 1990-luvulla, mutta vuosituhanen vaihteessa kartoitus jätettiin useina vuosina suorittamatta. Vuoden 2003 katsomusainevalintojen tulokset koskevat peruskoululaisia syyslukukauden alkupuolella 2003 ja lukion päättäneitä keväällä 2003. Siten mukana ovat kaikki perusopetuksen oppilaat mutta lukiolaisista vain osa.

⁸ Kaikki tässä luvussa esitetyt tilastot on poimittu Tilastokeskuksen peruskoulujen ja lukiokoulutuksen katsomusainevalintatilastoista 2003.

Tähän selvennystä, eli mitä seuraavassa taulukossa käsitellään. 1-6-luokat, et:n osuus katsomusainevalinnoista?

Elämäkatsomustieto (ET)	Oppilaita, luokat 1–6		ET osuus
	ET:ssä	yhteensä	ET %
Alue			
Koko maa	8371	387934	2,16 %
Etelä-Suomen lääni	5937	156078	3,80 %
Länsi-Suomen lääni	1574	135649	1,16 %
Itä-Suomen lääni	443	41454	1,07 %
Oulun lääni	278	38621	0,72 %
Lapin lääni	139	14104	0,99 %
Ahvenanmaan lääni	0	2028	0,00 %

Ensimmäinen kiinnostava piirre, joka näkyy tästä alakoulua käsittelevästä tilastosta, on seikka, johon jo edellä on viitattu. Elämäkatsomustiedon opetus jakautuu alueellisesti erittäin epätasaisesti. Yli puolet Suomen elämäkatsomustiedon opetuksesta annetaan Etelä-Suomen läänissä. Näin tapahtuu itse asiassa kaikilla koulutasoilla, kuten jatkossa osoitan. Toista ääripäätä edustaa Ahvenanmaan lääni, joka on täysin monoliittinen: kaikki opiskelevat evankelisluterilaista uskontoa. Maakuntatasolla myös Etelä-Pohjanmaa on alue, jossa ei ollut lainkaan elämäkatsomustiedon oppilaita perusopetuksessa. Siellä kaikki eivät olleet evankelisluterilaisia, vaan ortodokseja ja muita uskontoja sekä uskonnonopetuksesta vapautettuja löytyy toisin kuin Ahvenanmaalla. Toiseksi pienimmäksi elämäkatsomustiedon opetuksen osuus jäi Oulun läänissä. Muissa lääneissä elämäkatsomustietoa opetettiin melko samansuuruinen prosentuaalinen osuus.

Pääpiirteissään tilastot ovat samankaltaisia myös yläkoulun ja lukion oppilaiden osalta.

Elämäkatsomustieto (ET)	Oppilaita, luokat 7–10		ET osuus
	ET:ssä	yhteensä	ET %
Alue			
Koko maa	5685	197046	2,89 %
Etelä-Suomen lääni	3792	76481	4,96 %
Länsi-Suomen lääni	1168	69326	1,68 %
Itä-Suomen lääni	325	22775	1,43 %
Oulun lääni	255	19624	1,30 %

Lapin lääni	145	7777	1,86 %
Ahvenanmaan lääni	0	1063	0,00 %

Elämäkatsomustieto (ET)	Lukion suor. oppilaita		ET osuus
	ET:ssä	yhteensä	ET %
Koko maa	1526	34473	4,43 %
Etelä-Suomen lääni	954	13269	7,19 %
Länsi-Suomen lääni	359	12184	2,95 %
Itä-Suomen lääni	107	4037	2,65 %
Oulun lääni	61	3433	1,78 %
Lapin lääni	43	1442	2,98 %
Ahvenanmaan lääni	2	108	1,85 %

Eri kouluasteiden tilastojen vertailun mielenkiintoisin havainto on, että elämäkatsomustiedon opiskelijoiden prosenttiosuus nousee säännöllisesti oppilaiden iän kasvaessa. Havainnon osittainen yllättävyys johtuu siitä, että samaan aikaan oppilaiden kuulumisen evankelis-luterilaiseen kirkkoon lisääntyy. Havainto on yllättävä, koska samaan aikaan lisääntyy myös oppilaiden kuulumisen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Lähinnä rippikoululeireille osallistumisen vuoksi 15–19 -vuotiaista kuuluu kirkkoon lähes 90 %, kun kirkkoon kuulumisprosentti tarkasteltavana vuonna 2003 oli keskimäärin 84,1 ja syntyneistä lapsista kastettiin 87,0 %. 15–19 -vuotiaita korkeampi osuus ikäryhmästä kuuluu kirkkoon ainoastaan yli 80-vuotiaissa. (*Kirkko muutosten keskellä*, 2004, 89, 92.) Toisin sanoen: samaan aikaan kuin entistä suurempi osa oppilaista liittyy kirkon jäseniksi, entistä suurempi osa myös luopuu koulun uskonnon opetuksesta. Kysymyksessä ovat tietenkin eri oppilaat, koska evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvien on pakko osallistua vastaavaan uskonnon opetukseen. Valtakunnassa elämäkatsomustiedon opiskelun osuus joka tapauksessa nousee noin kolmanneksen yläkouluun tultaessa.

Alue	1-6 oppilaita ET:ssä	1-6 oppilaita yhteensä	ET % luokat 1-6	7-10 oppilaita ET:ssä	7-10 oppilaita yhteensä	ET % luokat 7-10	%-muutos	%-muutos
Koko maa	8371	387934	2,16	5685	197046	2,89	0,73	33,70 %
Etelä-Suomen lääni	5937	156078	3,80	3792	76481	4,96	1,15	30,34 %
Länsi-Suomen lääni	1574	135649	1,16	1168	69326	1,68	0,52	45,20 %
Itä-Suomen lääni	443	41454	1,07	325	22775	1,43	0,36	33,53 %

Oulun lääni	278	38621	0,72	255	19624	1,30	0,58	80,52 %
Lapin lääni	139	14104	0,99	145	7777	1,86	0,88	89,18 %
Ahvenanmaan lääni	0	2028	0,00	0	1063	0,00	0,00	0,00 %

Käytettävissäni olleiden tilastojen valossa on mahdotonta sitovasti selvittää, millaiset oppilasryhmät itse asiassa yläkoulussa ja lukiossa jättävät uskonnon tai mahdollisesti siirtyvät uskonnon opetukseen⁹. Esitän alla joitain alustavia huomioita asiasta.

Kovin merkittävää osaa uusista elämäntiedon oppilaista tuskin muodostavat juuri kirkosta eronneet. Lasten ja nuorten kirkosta eroaminen on moniin muihin ikäryhmiin verrattuna suhteellisen vähäistä. Tarkasteltavana vuonna 2003 erosi Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta 0–17 -vuotiaita yhteensä 1254, mikä on alle 5 % vuonna 2003 evankelisluterilaisesta kirkosta eronneista 26857 hengestä. (*Kirkko muutosten keskellä, 2004* 97.)

Yksi mahdollinen suunta hakea selitystä liittyy nuorten ryhmäkäyttämiseen: vertaisryhmän hyväksynnän hakeminen – yhdessä katsomuksellisen identiteetin syvenemisen ja siihen kytkeytyvän polarisaation kanssa – johtaa 15–19-vuotiaat selkeämmin kuin heitä nuoremmat hakemaan ilmaisua uskonnolliselle kuulumiselleen ja kuulumattomuudelleen. Tämä voi olla jonkinlainen osaselitys. Erityisesti elämäntiedon hakeutumisen osalta selitys näyttää jossain määrin pätevältä. Onhan itsensä ateistina pitäminen – erittäin huomattavan vuosikymmenessä tapahtuneen lisääntymisen seurauksena – tullut nuorten keskuudessa yleisemmäksi kuin uskontokuntiin kuulumattomuus (keskimäärin 14 % väestöstä). *Kirkkomonitor 2004* –haastattelututkimuksen mukaan alle 25-vuotiaista 16 % piti itseään ateisteina, vuonna 1996 vastaava prosenttiluku oli 6. Kirkkoon liittymisen osalta selitys ei liene yhtä pätevä, koska keskimääräinenkin (84,1) jäsenyysprosentti Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa on huomattavasti korkeampi kuin se osuus nuorista, joka pitää itseään kristittyinä (67 %) puhumattakaan luterilaisena (44 %). (*Kirkko muutosten keskellä, 2004, 51–52.*)

⁹ Tässä on runsaasti sijaa lisätutkimuksille. Yksi vaikeus on, että käyttämässäni kirkkoon kuulumista koskevassa tilastossa käytetään ikäjakaumaa 0–14 ja 15–19, koska 15 vuotta on juridinen uskontokunnan itsenäistä vaihtamista koskeva ikäraja. Koulutilastojen osalta olisi siten luontevaa vertailla alakoulua ja lukiota. Tämä on kuitenkin sellaisenaan kyseenalainen ratkaisu, koska koko ikäluokka ei mene lukioon eikä käytössäni ole tietoja, miten opintojen jatkaminen juuri lukiossa korreloi sen enempää aiemman elämäntiedon valinnan kuin kirkkoon kuulumisen kanssa.

Koulujen sijainti ja opetusjärjestelyt

Uskonnotonta katsomuksen tunnustamista merkittävämpi selitys elämäkatsomustiedon opetuksen suhteellisen osuuden kasvulle oppilaiden iän kasvaessa löytynee kuitenkin koululaitoksesta ja koulujen sijainnista.

Peruskoulut	Oppilaita, luokat 1-10		ET osuus
Sijainti	ET:ssä	Yhteensä	ET %
kaupunki	12648	344889	3,67 %
taajaan asuttu	866	111907	0,77 %
maaseutu	542	128184	0,42 %
yhteensä	14056	584980	2,40 %

Lukiot	Lukion suor. oppilaita		ET osuus
Sijainti	ET:ssä	Yhteensä	ET %
kaupunki	1357	23599	5,75 %
taajaan asuttu	111	5507	2,02 %
maaseutu	58	5367	1,08 %
Yhteensä	1526	34473	4,43 %

Elämäkatsomustiedon yleisyys lisääntyy koko ajan siirryttäessä maaseudulta taajamien kautta kaupunkeihin. Tähän liittyvä rakenteellinen malli on se, että elämäkatsomustiedon opetus lisääntyy suhteellisesti, jos se muutoin samanlaisissa olosuhteissa lisääntyy absoluuttisesti. Tähän liittyvä tekijä on varmasti edellä esitetty kysymys identiteetistä. Koululaiselle on paljon helpompi olla vähemmistön oppiaineen edustaja olosuhteissa, joissa tämä ei merkitse ratkaisevaa poikkeavuutta ja eroa kaveripiiristä.

Kaupunkien ja taajaan asuttujen alueiden korkeampi suhteellinen osuus selittyy vielä merkittävämmiin opetusjärjestelyillä. Tämä ilmenee selvästi, kun tarkastellaan lukion koon vaikutusta elämäkatsomustiedon opetukseen osallistumiseen.

Lukiot	Lukion suor. oppilaita		ET osuus
Koulun suuruus	ET:ssä	yhteensä	ET %

alle100	28	1917	1,46 %
100-199	160	6827	2,34 %
200-299	267	6580	4,05 %
300-399	339	7523	4,51 %
400-499	303	5408	5,60 %
Yli 500 oppilaan lukiot	429	6218	6,90 %

Mitä suurempi koulu sitä suurempi elämäkatsomustiedon osallistumisprosentti on myös ilmiö, joka noudattaa edellä esitettyä sääntöä, jonka mukaan vähemmistön opetuksen absoluuttisen määrän kasvaessa kasvaa myös sen suhteellinen määrä. Vähemmistöidentiteettiin liittyviä seikkoja merkittävämpi selitys tälle asialle lienee opetusjärjestelyissä: Kun opiskelijamäärät ovat riittävän suuria, elämäkatsomustiedon ryhmien muodostuminen ei ole ongelma. Tällöin opetusta on tarjolla normaalilla tavalla, eikä erilaisina etä-, ilta- ja näennäisopetuksina, kuten valitettavan usein saattaa tapahtua, jos elämäkatsomustiedon valitsijoiden määrä jää vähäiseksi. Kun aito ja kunnollinen opetuksen vaihtoehto on olemassa, uskontokuntiin kuulumattomat pääsääntöisesti valitsevat sen.

Pohdinta

Tässä artikkelissa on tarkasteltu elämäkatsomustietoa hallinnollisesti määrittyneen uskonnollis-katsomuksellisen vähemmistön oppiaineena ja pohdittu lyhyesti sen luonnetta niin sanottuna katsomusaineena. Elämäkatsomustiedon tarkasteleminen tästä näkökulmasta on herättänyt suomalaisen uskonnonopetusmallin juuriin meneviä kysymyksiä, joita on tässä artikkelissa käsitelty vain alustavasti.

Ydinkysymyksenä on, mitä seuraa, kun monikulttuurisessa ja –arvoisessa yhteiskunnassa annetaan uskonnon opetusta oman uskonnon mukaan. Tällöin on määritettävä, mitä tarkoittaa, että uskonto on oppilaan ”oma uskonto”. Suomessa on valittu perinteinen pohjoismainen malli, jossa tämä määrittely tapahtuu hallinnollisen uskontokuntaan kuulumisen kautta. Tämän määrittelytavan seurauksena uskontokuntaan kuulumattomat muodostavat uskonnollisen vähemmistön. Määrittelyyn ongelmana on, että he eivät muodosta yhtenäistä uskonnollista tai katsomuksellista ryhmää. Periaatteessa malli ei ole ongelmallinen, jos uskonnollisuus todella samaistetaan jäsenyyteen. Oppilas tai hänen kotinsa tekee valinnan uskonnosta päättämällä, mihin uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluu, jolloin esimerkiksi uskontokuntiin kuulumattomat ovat uskonnottomia,

ajattelivatpa he itse asiasta mitä hyvänsä. Ongelma muodostuu, jos riittävän suuri osa kansalaisista ei koe tätä hallinnollista uskontokunnan määrittelyä omalta kannaltaan mielekkääksi, mikä lienee asian laita.

Uskonnon opetuksen osalta lainsäädäntö on pyrkinyt vastaamaan tähän haasteeseen kahdella tavalla. Ensinnäkin elämäkatsomustietoon on tullut mahdolliseksi osallistua, jos koulutuksen järjestäjä ei tarjoa oman uskonnon opetusta.¹⁰ Toiseksi uudessa uskonnonopetusta säätelevässä lainsäädännössä mahdollistetaan se, että: "Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumaton oppilas – – voi osallistua myös sellaiseen – – uskonnon opetukseen, joka oppilaan/opiskelijan saaman kasvatuksen ja kulttuuritaustan perusteella ilmeisesti vastaa hänen uskonnollista katsomustaan." (*Perusopetuslaki* 13 §; *Lukiolaki* 9 §). Säädösten avulla tämä merkitsee käytännössä, että useimmissa tapauksissa sekä elämäkatsomustieto että oman tai huoltajan ilmoituksen perusteella itse valittu uskonto on käytännössä avoin muille paitsi evankelis-luterilaisille ja ortodokseille.

Täten suomalainen uskonnon opetuksen malli, joka muutenkin säädösten avulla kunnioittaa erittäin hyvin vähemmistöjen oikeuksia, on jopa jossain määrin onnistunut luopumaan perinteisestä pohjoismaisesta uskonnon jäsenyyteen perustuvasta määrittelystä. Tämä venyminen on kuitenkin asettanut huikean opetuksellisen haasteen: elämäkatsomustiedosta on muodostettava uskontoaineille rinnakkaisaine, joka on yhtä aikaa kaikille (evankelis-luterilaisia ja ortodokseja lukuun ottamatta) uskonnosta ja katsomuksesta riippumatta hyödyllinen ja tarpeellinen sekä riittävän päällekkäinen erilaisten uskonnonopetusten kanssa, että niihin osallistuvien yleissivistävään kasvatukseen ei jää suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta olennaista aukkoa.

En ole tässä artikkelissa pyrkinyt arvioimaan, onko edellä esitettyyn haasteeseen edes käsitteellisesti mahdollista vastata, puhumattakaan siitä, miten hyvin nykyisen opetussuunnitelmien perusteet tehtävästä käytännössä suoriutuvat. Sen sijaan olen erilaisten tilastojen valossa lyhyesti tarkastellut sitä, kuinka elämäkatsomustiedon opetus on käytännössä toteutunut ja millaisilla eväillä opettajat

¹⁰ Tässä on muistettava, että elämäkatsomustieto oppiaineena on lähtökohdiltaan uskonnon. Sen opetuksessa "ihmisiä pidetään luonnollisina, tajunnallisina ja kulttuurisina toimijoina, jotka luovat ja uusintavat merkityksiä keskinäisessä kanssakäymisessään. Inhimilliset katsomukset ja käytännöt nähdään yksilöiden, yhteisöjen ja traditioiden vuorovaikutuksen tuloksena syntyneinä." (*Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*, 146; ks. myös *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2004*, 214.) Lähestymistapa, jossa ihmisiä pidetään luonnollisina, tajunnallisina ja kulttuurisina olentoina eikä esimerkiksi ylikuonnollisina tai ylikuonnollisen olennon toiminnan tuloksina, saattaa loukata joitakuita uskonnollisia oppilaita, joille elämäkatsomustieto ei näin ollen ole lähtökohdiltaan hyväksyttävä oppiaine.

ovat opetusta toteuttaneet. Tämän tarkastelun perusteella nykyisissä opettajankoulutuksen ja opetuksen järjestämisen puitteissa opettajilla ei ole edellytyksiä antaa sellaista opetusta, mitä edellä kuvatut haasteet elämäkatsomustiedolta edellyttävät. Erityisen suuressa vaarassa katsomuksellinen tasa-arvo näyttää olevan alueellisesti, koska opetusyksikköjen koon kasvu näyttää olevan melko merkittävä elämäkatsomustiedon opetuksen puitteiden tasoa parantava tekijä.

Lähteet

- Davie, Grace 2000. *Religion in Modern Europe. A Memory Mutates*. Oxford: Oxford University Press.
- Eerolainen, Juha 2003. Myönteinen uskonottomuus oppiaineen identiteetissä. Teoksessa *Hyvän elämän katsomustieto*, s. 50–52. Toim. Pekka Elo ym. Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat (FETO) ry:n vuosikirja 2003. Helsinki: FETO.
- Elo, Pekka – Savolainen, Juha 1996. What Kind of Ethical Education will Serve our Future Needs? - *Analytic Teaching*. The Community of Inquiry Journal. Volume 17, Number 1. Viterbo College. La Crosse, Wisconsin, USA.
- Elo, Pekka – Savolainen, Juha – Hakala, Olli 1997. Elämäkatsomusseikkailu 2002 Teoksessa *Hyveen ritarit*, s. 64–75. Toim. O. Arra ym. Helsinki: FETO ry ja SUOL ry.
- Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajatilanne lukioissa. FETO:n kartoituksen aineisto painamattomana lähteenä. Tiivistelmä osoitteessa: URL: <http://www.feto.fi/>ET/filosofia> > Kartoitus lukion [ET/filosofian-opettajista](http://www.feto.fi/>ET/filosofian-opettajista)). Luettu 29.8.2005
- Honkala, Satu 2003. Elämäkatsomustiedon oppimistulosten arviointi. Teoksessa *Hyvän elämän katsomustieto*, s. 165–174. Toim. Pekka Elo ym. Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat (FETO) ry:n vuosikirja 2003. Helsinki: FETO.
- Kabata, Miikka ja Honkala, Satu 2004. Elämäkatsomustiedon opetuskysely peruskouluille keväällä 2003. Teoksessa *Hyvän osaamisen katsomustieto*, s. 121–128. Toim. Pekka Elo ym. Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat (FETO) ry:n vuosikirja 2004. Helsinki: FETO.
- Kallioniemi, Arto 2001. Uskonnon ja elämäkatsomustiedon sisältötiedon ja tieteenalastruktuurin vertailua peruskoulun vuoden 1994 opetussuunnitelman pohjalta. Teoksessa *Didacta*

Varia 1/2001. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.

——— 2003. Katsomusaineiden mahdollinen oppiaineperhe ja tieteenalastruktuurit. Teoksessa *Aineenopettajankoulutuksen vaihtoehdot ja tutkimus 2002*, s. 366–378. Veikko Meisalo (toim.) Ainedidaktiikan symposiumi 1.2.2002. Tutkimuksia 241. Helsinki: Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos.

Kirkko muutosten keskellä. Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2000–2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 89. 2. korjattu painos. Tampere, 2004: Kirkon tutkimuskeskus. URL: http://www.evl.fi/kkh/ktk/nelivuotiskertomus2000_2003/kertomus.pdf, luettu 25.8.2005.

Kotkavirta, Jussi 2003. Mitä elämäkatsomustieto voisi olla? Teoksessa *Hyvän elämän katsomustieto*, s. 41–49. Toim. Pekka Elo ym. Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat (FETO) ry:n vuosikirja 2003. Helsinki: FETO.

Lukiolaki (629/1998). URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980629>. Luettu 29.8.2005.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus, painatuskeskus.

Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Helsinki: Opetushallitus.

Niiniluoto, Ilkka 1995. Elämäkatsomustiedon filosofisia ongelmia. Teoksessa *Arvot, hyveet ja tieto*, s. 142–148. Elämäkatsomustiedon opetuksen 10-vuotisjuhlakirja. Toim. Pekka Elo ja Hannu Simola. Helsinki: FETO ry.

Opetushallitus 2005. *Oppilaitosten kotisivuhakemisto*. <http://www.edu.fi/koulut/lukiot.html>; luettu 29.8.2005.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus, painatuskeskus.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.

Perusopetuslaki (628/1998). URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/199806298>. Luettu 29.8.2005.

Rusama, Jaakko 2002. *Uskonto, elämäkatsomustieto ja tapakasvatus*. Oppimistulosten arviointi perusopetuksen päättövaiheessa 2001. Oppimistulosten arviointi 5/2002. Helsinki: Opetushallitus.

Rönneberg, Ulla 2000. *Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opettajat uuden vuosituhatvuoden alkaessa*. Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen ennakoitihankkeen (OPEPRO) selvitys 13. Helsinki: Opetushallitus.

- Salmenkivi, Eero 2003. Elämäkatsomustiedon rajoilla. Teoksessa *Hyvän elämän katsomustieto*, s. 32–40. Toim. Pekka Elo ym. Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat (FETO) ry:n vuosikirja 2003. Helsinki: FETO.
- 2004. Elämäkatsomustieto peruskoulun OPS-perusteissa. Teoksessa *Hyvän osaamisen katsomustieto*, s. 12–22. Toim. Pekka Elo ym. Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat (FETO) ry:n vuosikirja 2004. Helsinki: FETO.
- Savolainen, Juha – Elo, Pekka – Simola, Hannu 1995. Rajankäyntiä. Teoksessa *Arvot, hyveet ja tieto*, s. 149–162. Elämäkatsomustiedon opetuksen 10-vuotisjuhlakirja. Toim. Pekka Elo ja Hannu Simola. Helsinki: FETO ry.
- Simola, Hannu – Elo, Pekka 1995. Maailmaan heitettyinä, syntymään pakotettuna. Teoksessa *Arvot, hyveet ja tieto*, s. 7–16. Elämäkatsomustiedon opetuksen 10-vuotisjuhlakirja. Toim. Pekka Elo ja Hannu Simola. Helsinki: FETO ry.
- Tilastokeskus 2004a. *Peruskoulujen ainevalinnat 2003*, oppilaiden katsomusainevalinnat syyslukukaudella 2003. Painamaton lähde, tulostettu Tilastokeskuksessa 4.5.2004.
- 2004b. *Lukiokoulutuksen ainevalinnat 2003*, lukion koko oppimäärän lukuvuonna 2002/2003 suorittaneiden katsomusainevalinnat. Painamaton lähde, tulostettu Tilastokeskuksessa 4.5.2004.
- Tomperi, Tuukka 2003. Elämäkatsomustiedon identiteetti opetussuunnitelmassa. Teoksessa *Hyvän elämän katsomustieto*, s. 10–31. Toim. Pekka Elo ym. Filosofian ja elämäkatsomustiedon opettajat (FETO) ry:n vuosikirja 2003. Helsinki: FETO.
- 2004. Elämäkatsomustiedon tiedetaustasta. Teoksessa *Eurooppalainen ulottuvuus*, s. 392–408. Sirkka Ahonen & Anu Siikaniva (toim.) Ainedidaktiikan symposiumi Helsingissä 6.2.2004. Tutkimuksia 252. Helsinki: Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos.
- Väestötietojärjestelmä*. Väestörekisterikeskus, PL 70, 00581 Helsinki.
<http://www.vaestorekisterikeskus.fi>, luettu 25.8.2005.